ALESSANDRO FARRUGIA
L-Iskultur tal-Vara tal-Lunzjata ta' Ħal Tarxien

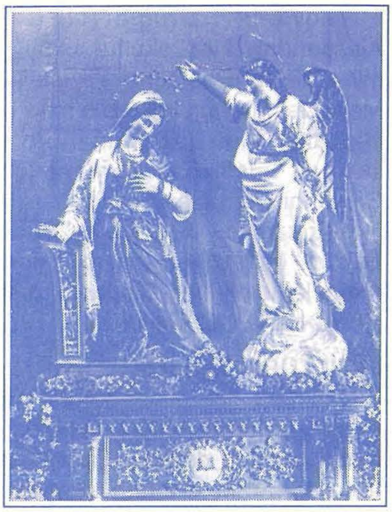

minn Dr. Eugene F. Montanaro

Skond l-istorjografu popolari Pietru Pawl Castagna, l-awtur tal-vara titulari tal-Lunzjata ta' Ħal Tarxien, hu l-iskultur Żejtuni Alessandro Farrugia. Dejjem skond Castagna, Alessandro Farrugia lesta din il-vara, xogħol tassew mirqum fl-injam, fl-1829, imma fis-sena 1885 l-istess vara ġiet "rinovata" minn Mastru Pawl Bugeja (Ara P.P. Castagna, *L-Istorja Ta' Malta Bil-Gżejjer Tagħha, I*, 1888, p. 205.)

Chevalier Rafel Bonnici Calì jgħarrafna illi l-vara titulari tal-Lunzjata ta' Ħal Tarxien hija l-aħjar xogħol li Alessandro Farrugia għamel f'ħajtu, u jissokta jgħid illi "fl-1885 ġiet irranġata ftit aħjar taħt id-direzzjoni ta' Ġużè Calì imma ma sarx kollox kif ried hu għax ir-raġġiera bil-ħamiema li ried jagħmel bejn il-Madonna u l-Anġlu kienet tqum wisq u l-flus inħlew billi għamlu pedestall u bradella ġodda" (Ara Kan. Vinċ. Borg, "Il-Knisja Parrokkjali Ta' Ħal Tarxien", 1973, p. 80.) Imma min hu tabilħaqq l-iskultur Alessandro Farrugia?

ĦJIEL BIJOGRAFIĊI

L-iskultur Alessandro Farrugia, bin Giuseppe u Domenica neè Abela, twieled iż-Żejtun fit-2 ta' Frar 1791. It-tifkira tal-magħmudija tiegħu, fir-reġistru tal-Parroċċa taż-Żejtun, tgħidilna li twieled fid-distrett taż-Żejtun imsejjaħ Casal Pasqualino, u li fil-fonti tawh l-ismijiet ta' *Alexander, Annuntiatus, Julianus, Candelorus.*[1] Milli jidher, dawn l-ismijiet ma kienux wisq komuni fil-gżejjer tagħna; tabilħaqq, Pietru Pawl Castagna jgħarrafna li fost il-poplu, l-iskultur Alessandro Farrugia kien magħruf bil-laqam ta' *Mastru Xand.*[2] Skond l-istess Castagna, Alessandro Farrugia tgħallem is-sengħa ta' l-iskultura mingħand Mariano Gerada (1766-1823).[3]

Fit-8 ta' Novembru 1814, Alessandro Farrugia żżewweġ lil Marianna neè Camilleri, armla minn Giuseppe Zahra.[4] Minnha kellu mill-inqas tlett itfal: Michele, li twieled fl-24 ta' Settembru 1815; Columba Rosa; li twieldet fis-17 ta' Jannar 1817; u Giovanni li twieled fl-20 ta' Ottubru 1819. Mir-reġistri tal-magħmudija tal-Parroċċa taż-Żejtun nafu li t-tfal ta' Alessandro Farrugia kollha twieldu fid-distrett taż-Żejtun imsejjaħ Casal Bisbut.[5]

Alessandro Farrugia miet fl-4 ta' Diċembru 1871, fl-età ta' 80 sena. L-indirizz tiegħu fid-data tal-mewt kien No. 28 Strada Buonconsiglio, Żejtun.[6] Difnuh fil-Knisja Parrokkjali taż-Żejtun.[7]

---

1. Arkivju Parrokkjali Żejtun, **Liber Bapt. X, 1787-1797**, p. 100. Il-Parrini ta' Alessandro fil-magħmudija kienu Lorenzo Fenech minn Bormla u Caterina mart Giuseppe Fenech miż-Żejtun.
2. P.P. Castagna, **Malta bil-Gżejjer Tagħha u Li Għadda Min Għaliha**, III, 1865, p. 107.
3. Ibid.
4. Arkivju Parrokkjali Żejtun, Liber Matr. IX, 1806-1822, p. 158.
5. Ara Arkivju Parrokkjali Żejtun, Liber Bapt., 1808-1818, p. 215 u p. 253, kif ukoll Liber Bapt., 1818-1822, p. 27.
6. Public Registry Valletta, Att tal-Mewt No. 3894 tal-1871. F'dan id-dokument il-kunjom ta' xbubit omm Alessandro Farrugia nsibuh imniżżel **Formosa**. Dan aktarx sar bi żball għaliex fir-reġistri tal-Parroċċa taż-Żejtun il-kunjom tan-nannu matern ta' Alessandro Farrugia dejjem insibuh imniżżel **Abela**.
7. Ibid.

Giovanni Farrugia (1819-1902), bin Alessandro, kien skultur ukoll; dan nafuh mill-kitba ta' Castagna, kif ukoll mill-Att tal-Mewt, fejn hemm miktub b'mod l-aktar ċar li Giovanni kien jeżerċita l-professjoni ta' skultur. L-istess dokument jgħarrafna li Giovanni Farrugia miet fil-11 ta' Frar 1902, fl-indirizz No. 30 Strada Buonconsiglio, Żejtun.[8] Milli jidher, kemm Alessandro Farrugia, kif ukoll ibnu Giovanni, qatt ma ħarġu jgħixu barra miż-Żejtun.

SKULTUR PROLIFIKU

X'aktarx li Alessandro Farrugia kien l-aktar skultur prolifiku tal-gżejjer tagħna matul is-seklu dsatax. Ħadem xogħol skultorju fil-ġebla Maltija, fl-injam u fil-kartapesta. Ippratika s-sengħa tan-naqax u għalhekk jista' jissejjaħ fil-veru sens tal-kelma *carver*; iżda kien ukoll modellatur u ħadem bosta statwi fil-kartapesta. Il-fonti prinċipali tax-xogħlijiet ta' Alessandro Farrugia huma tnejn: (1) il-gazzetti kontemporanji; (2) il-lista ta' l-istatwi li ġabar l-istoriku Castagna. Jeħtieġ jingħad li f'dan il-qasam, ninsabu neqsin ħafna minn dokumentazzjoni permezz ta' kuntratti notarili. Fuq kollox, f'din il-kitba qasira sejrin insemmu biss xi xogħolijiet ewlenin ta' Alessandro Farrugia.

L-istatwa ta' l-injam tal-Lunzjata, il-vara titulari ta' Ħal Tarxien, dejjem tingħadd fost l-aħjar xogħlijiet ta' Alessandro Farrugia. Dwar din il-vara, E.B. Vella kiteb hekk: "Milli jidher mill-kuntratt magħmul fl-1827 quddiem in-Nutar Feliciano Giardina, din l-istatwa ta' l-injam ħadimha Mastru Xandru Farrugia... L-istatwa ġabuha nhar il-Ħadd ta' qabel il-festa tal-Lunzjata (f'Ħal Tarxien) fl-1829...[9]

Achille Ferres kiteb dwar vara titulari oħra li ħadem Alessandro Farrugia – dik ta' l-Assunta ta' l-Imqabba: *'Fra gli oggetti di mediocre merito ci piace di accenare la*

L-induratur Pierre Darmanin jaħdem fuq ir-ridekorazzjoni tal-vara tal-Lunzjata, xogħol li sar bid-direzzjoni ta' Dun Ġino Gauchi tal-Kumm. Arti Sagra. (Karnaġjon Michael Camilleri Cauchi)

statua portatile dell'Assunta, eseguita da Alessandro Farrugia del Zeitun, nel 1836, sul modello dell'altra di Casal Axiaq – opra di Mariano Gerada.'[10]

Xieraq li nfakkru wkoll li Alessandro Farrugia ħadem fl-injam il-vara titulari ta' San Pawl ta' Ħal Safi; din il-vara ħarġet għall-ewwel darba fil-purċissjoni mat-toroq ta' Ħal Safi fis-sena 1840.[11]

L-iskulturi li ħadmu vari titulari dejjem ġibdu lejhom is-simpatija tal-Maltin u kisbu popolarità kbira għaliex hemm tendenza li xogħlijiet ta' din ix-xorta dlonk isiru s-simbolu tal-belt jew tar-raħal fejn ikunu meqjuma. Iżda ma rridux ninsew ukoll li Alessandro Farrugia kien imfittex ħafna biex jaħdem fil-ġebla Maltija statwi u niċeċ stradali. Insibu bosta tifkiriet tal-ħidma ta' Farrugia fil-qasam ta' din il-fergħa ta' arti

---

8. Public Registry Valletta, **Att tal-Mewt No. 529 tal-1902**.
9. E.B. Vella, **Storja ta' Ħal Tarxien u Raħal Ġdid**, Malta, 1932, pp. 219-220. X'aktarx li din is-silta fiha printing error fejn jingħad li l-kuntratt tan-Nutar Giardina ġie pubblikat fl-1827. Feliciano Giardina beda jeżerċita l-professjoni ta' Nutar fl-1831 – ara Dr. Anthony Attard, **Index of Notaries (1465-1894)**, Malta, 1979, p. 21. Castagna jgħid li Alessandro Farrugia lesta l-vara tal-Lunzjata fl-1829, u f'dan il-każ ma jidhirx li nistgħu niddubitaw mill-kitba ta' awtur kontemporanju ta' Farrugia. Madankollu, ikolli nistqarr li għadni ma ltqajtx mal-kuntratt għall-kummissjoni tal-vara tal-Lunzjata ta' Ħal Tarxien.
10. Achille Ferres, **Descrizione Storica delle Chiese di Malta e Gozo**, Malta, 1866, p. 454.
11. Ara Fr. Joseph Micallef, **L-Istorja ta' Ħal Safi**, Malta, 1980, p.74-75.

MID-DJARJU TAL-PARROĊĊA

MARZU 1992

It-Tnejn, 2: 7.00 p.m. Fid-Dar tal-Kappillan: Laqgħa għall-għarajjes.

L-Erbgħa, 4: **L-ERBGĦA TA' L-IRMIED** – Bidu tar-Randan Imqaddes. Funzjoni tat-tqegħid ta' l-irmied.

L-Erbgħa, 11: 5.30 p.m. F'Dar Nażaret: Is-Semi-Finali tal-QUIZ: 'Ħal Tarxien – 400 Sena Parroċċa'.

Il-Ġimgħa, 13: 7.00 p.m. Fid-Dar tal-Kappillan: Laqgħa għall-ġenituri li għandhom lil uliedhom għall-magħmudija dan ix-xahar.

Is-Sibt, 14: 6.00 p.m. Fil-Knisja Parrokkjali: Quddiesa b'suffraġju għall-Mejtin minn Ħal Tarxien, Vittmi tat-Tieni Gwerra Dinjija.

Il-Ħadd, 15: 10.00 a.m. Inawgurazzjoni u tberik tal-Monument Tifkira tal-Mejtin minn Ħal Tarxien Vittmi tat-Tieni Gwerra Dinjija.

L-Erbgħa, 19: **SOLENNITÀ TA' SAN ĠUŻEPP, GĦARUS TA' MARIJA VERĠNI.** 10.00 a.m. Inawgurazzjoni tal-WIRJA PARROKKJALI – "ĦAL TARXIEN 400 SENA PARROĊĊA 1592-1992". 6.00 p.m. Fis-Sala ta' l-Agostinjani: Il-Finali tal-QUIZ: "Ħal Tarxien – 400 Sena Parroċċa". Jippresiedi Mons. Vigarju, Annetto Depasquale.

Is-Sibt, 21: 7.30 p.m. Fil-Knisja ta' l-Erwieħ: Ċelebrazzjoni Marjana bbażata fuq l-AKATHISTOS bis-sehem tal-Kor Parrokkjali fl-okkażjoni tar-Raba' Ċentinarju.

Il-Ħadd, 22: 10.30 a.m. Fil-Knisja ta' l-Ursolini, Guardamangia, Quddiesa mill-komunità

ikompli f'paġna 22

---

popolari fil-gazzetti kontemporanji. Nagħtu biss żewġ eżempji. Il-Gazzetta *Il Trionfo Della Religione*, fil-ħarġa tas-6 ta' April 1843 (p. 56), tgħidilna li fl-1839, Alessandro Farrugia lesta n-niċċa tal-Madonna tal-Konsolazzjoni fil-kantuniera li tagħti għal fuq Strada Reale, fil-Gudja; l-istess gazzetta, fil-ħarġa tas-27 ta' April 1843 (p. 68), tfakkarna li fis-6 ta' Lulju 1834, fil-pjazza ewlenija tal-Gudja, tqegħdet l-istatwa ta' San Ġużepp, xogħol ta' Alessandro Farrugia miż-Żejtun.

Fost il-kummissjonijiet ta' Alessandro Farrugia, xieraq li nfakkru wkoll il-vara tal-Kunċizzjoni tal-Parroċċa tal-Birgu. Tabilħaqq, din il-vara għandha rabta interessanti ma' ġrajja storika li seħħet f'pajjiżna. Il-vara tal-Kunċizzjoni ttieħdet il-Birgu fit-2 ta' Diċembru 1838, u l-inawgurazzjoni tagħha tinsab imfakkra fi djarju li kiteb Sir Hector Greig dwar iż-żjara li għamlet Queen Adelaide fil-Gżejjer Maltin.[12] Ta' min isemmi wkoll li skond l-istoriku Castagna, Alessandro Farrugia ħadem fl-injam il-figura ta' Kristu mejjet għall-monument tal-purċissjoni tal-Ġimgħa l-Kbira li toħroġ minn San Ġorġ, Għawdex. Skond Castagna, din il-vara tlestiet minn Alessandro Farrugia fis-sena 1844.[13]

12. Ara Kan. Dun Anton Zammit Gabaretta, **The Church of the Grand Masters and Inquisitors**, Malta, 1974, p. 50-1. Ara wkoll Scientia, Vol. XXIX, No. 3; Lulju-Settembru 1963, pp. 107-108.
13. P.P. Castagna, op. cit. 108. Madankollu, għandna ħjiel li sa mis-sena 1809, fil-Knisja ta' San Ġorġ kienet diġà tinżamm l-istatwa ta' Kristu mejjet. Fl-Inventarju tal-Fratellanza ta' Ġesù Marija, magħmul fl-1809, naqraw dan li ġej: **Una cassa dorata del Monumento con matarazzo e cuscino di damasco, portiere... e frangia d'oro, un lenzuolo ricamato, colsuo pedestallo, e due aste - Ara Arkivju ta' l-Arċisqof, Floriana: V.P. 1809 (Mons. Ferdinando Mattei, 47), f.118r.** Hawn tabilħaqq statwa ma tissemmiex, għalkemm wieħed ma jistax jimmaġina Monument bla statwa. X'aktarx li fl-1844 reġgħet saret l-istatwa ta' Kristu mejjet mill-ġdid għand Alessandro Farrugia.